

บทที่ ๒ คุณธรรมจริยธรรมของข้าราชการครู

วิชาชีพครูได้รับการยกย่องและจัดเป็นวิชาชีพชั้นสูงที่มีความจำเป็นต่อสังคม เป็นอาชีพที่ช่วยสร้างสรรค์ จรรโลงสังคมให้ไปในทิศทางที่ปรารถนา ฉะนั้นกลุ่มผู้ประกอบวิชาชีพครูจึงต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับสูงเช่นกัน ยิ่งสังคมยกย่องเคารพและไว้วางใจผู้ประกอบวิชาชีพครูมากเท่าใด ผู้ประกอบวิชาชีพครูก็ต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเคารพเชื่อถือไว้วางใจเพียงนั้น การกำหนดจรรยาบรรณครูหรือจรรยาวิชาชีพครูจึงเป็นมาตรการหนึ่งที่ใช้ควบคุมความประพฤติปฏิบัติตนของผู้ประกอบวิชาชีพครู อาจกล่าว ได้ว่าเป็นการประกันคุณภาพของครูให้กับสังคมประการหนึ่งด้วย เป็นการยืนยันกับสังคมว่าในวงการครูนั้นจะควบคุมสอดส่องดูแลความประพฤติของกลุ่มครูด้วยกันตลอดเวลา มีการลงโทษทางกฎหมายและทางสังคม

การควบคุมความประพฤติหรือการปฏิบัติตนของครูนั้น วิธีการที่ดีที่สุดคือการสร้างจิตสำนึกหรือการควบคุมทางจิตใจ ครูมีจรรยาบรรณย่อมมีคุณธรรมสูง คุณธรรมเป็นมาตรฐานวัดมาตรฐานความเป็นครูของผู้ประกอบวิชาชีพครูที่สำคัญยิ่ง ครูที่มีคุณธรรมย่อมเป็นครูที่มีจรรยาบรรณที่ดีนั่นเอง

ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

คำว่า คุณธรรม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า virtue จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร คำว่า คุณธรรม จริยธรรม มักจะใช้ควบคู่กันเสมอ คำว่า “คุณธรรม” กับคำว่า “จริยธรรม” เป็นคำที่แยกกัน มีความหมายแตกต่างกัน คำว่า “คุณธรรม” แปลว่า ความดี มีประโยชน์ เป็นคำที่มีความหมายเป็น นามธรรม ส่วนคำว่า “จริย” แปลว่า กิริยาที่ควรประพฤติเป็นคำที่มีความหมายเป็นรูปธรรม ส่วนคำว่า “ธรรม” มีความหมายหลายประการ เช่น ความดี หลักคำสอนของศาสนา หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจะได้เป็นคุณธรรม และจริยธรรม ซึ่งมีผู้ให้ความหมายต่าง ๆ คำว่า คุณธรรม จริยธรรม มีความหมายใกล้เคียงกันมาก จึงมักมีผู้ใช้คำสองคำนี้ไปด้วยกันเป็นคุณธรรมและจริยธรรม แต่คำสองคำนี้มีความแตกต่างกันซึ่งมีนักจิตวิทยา นักปรัชญา นักการศาสนาและนักการศึกษาให้ความหมายไว้ ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖ ให้ความหมาย คุณธรรม ไว้ว่า หมายถึง สภาพความ คุณงามความดี

นิภา มิตินทวิสมัย กล่าวว่า คุณธรรมเป็น หมายถึง ธรรมที่เป็นคุณ เป็นสภาวะธรรมของ คุณงามความดี สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้ประมวลจากการประชุมระดมความคิด สรุปได้ ว่า คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่ามีประโยชน์ เป็นความดีงาม เป็นมโนธรรม เป็นเครื่องประดับ ประครองใจให้เกลียดความชั่ว กลัวบาป ใฝ่ ความดีและเป็นเครื่องกระตุ้น ผลักดันให้เกิดความรู้สึก ผิดชอบ เกิดจิตสำนึกที่ดีมีความสงบเย็นภายใน

โสเครตีส (Socrates) กล่าวว่า คุณธรรม คือ ความรู้ (virtue is knowledge) การแสวงหา ความรู้เกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรม คือ การแสวงหาคุณธรรม เพราะคุณธรรมคือความรู้ที่แท้จริง ถ้าบุคคลรู้และเข้าใจถึงธรรมชาติของความดีจริง ๆ แล้ว เขาจะไม่พลาดจากการประกอบความดี ละเว้นความชั่ว คุณธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์มี ๕ ประการ คือ

๑. ปัญญาหรือความรู้ (wisdom) หมายถึงรู้ว่า อะไรดี อะไรไม่ดี

๒. การปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนา (duty) คือ การทำความดี การเคารพยกย่องสิ่งที่ควรเคารพ เช่น พระผู้เป็นเจ้า พระธรรม การปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา

๓. ความกล้าหาญ (courage) คือ กล้าในสิ่งที่ควรกล้าและกล้าในสิ่งที่ควรกลัว

๔. การควบคุมตนเอง (self control หรือ temperance) คือ การใช้ปัญญาควบคุมอารมณ์ความรู้สึก

๕. ความยุติธรรม (justice) คือ การปฏิบัติต่อผู้อื่น ๆ และต่อตนเองอย่างเหมาะสม ไม่ เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

เพลโต (Plato) กล่าวว่า คุณธรรม คือ การปฏิบัติที่ดีตามหน้าที่ของวิญญาณและคุณธรรมไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ เพราะมนุษย์จะต้องรู้ว่าเขากำลังทำอะไร เพื่ออะไรและทำอย่างไร คุณธรรมจึงเกิดขึ้น จากความรู้ ไม่ใช่ความรู้ทางทฤษฎีแต่เป็นความรู้ที่มาจากการปฏิบัติจริง คุณธรรมตามแนวคิดของเพลโต มี ๔ ประการ คือ

๑. ปัญญาหรือความรู้ (wisdom) คือ การหยั่งรู้อะไรถูก อะไรผิด อะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควร ประพฤติหรือไม่ควรประพฤติ

๒. ประมาณ (temperance) คือ การรู้จักควบคุมตัวเองให้อยู่ในขอบเขตของจุดมุ่งหมาย ชีวิต มีความ รับผิดชอบ รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง

๓. กล้าหาญ (courage) คือ กล้าเสี่ยงต่อความยากลำบาก อันตรายเพื่ออุดมการณ์ของตนเองหรือ ด้วยมั่นใจว่าได้กระทำดีที่สุดแล้ว

๔. ยุติธรรม (justice) คือ การให้ทุกคนอย่างเหมาะสม เช่น การให้แก่ตนเอง ครอบครัว มิตรสหาย ผู้บังคับบัญชา อย่างมีเหตุผลอันควร

อริสโตเติล (Aristotle) ได้นำคุณธรรมของเพลโต (Plato) มาอธิบายว่า คุณธรรม ได้แก่ การเดินทางสายกลางระหว่างความไม่พอดีและความพอดี หรือคุณธรรม คือ ความพอดี พองาม ไม่เอียงสุดไปทางด้านใด ด้านหนึ่ง เช่น ความกล้าหาญจะอยู่ระหว่างความบ้าบิ่นกับความขลาด ความสุภาพอยู่ระหว่างความขี้อายกับความไร้ยางอาย และความเอื้อเฟื้ออยู่ระหว่างความฟุ่มเฟือยกับความตระหนี่ คุณธรรมจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. คุณธรรมทางสติปัญญา เป็นเรื่องของความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเป็นส่วน หนึ่งของวิญญาณที่มีเหตุผลและหน้าที่ของวิญญาณ คือ ความรู้และค้นหาความจริงนั่นเอง

๒. คุณธรรมทางศีลธรรม เป็นส่วนหนึ่งของวิญญาณ อยู่ในรูปคำสอนและมุ่งเพื่อความดีงาม ความมีคุณธรรมคือคนที่มี ความพอดี ทำด้วยเจตนาดี มีเหตุผล เห็นแก่ส่วนร่วม

จากความหมายของคำว่า “คุณธรรม” สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง หลักของความดี งามแห่งการประพฤติตนและลักษณะอุปนิสัยอันดีงามที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของบุคคลมาเป็น เวลารานาน มีคุณค่าก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ยึดถือและปฏิบัติตาม อันนำมาซึ่งความเจริญของตนเอง และสังคม ซึ่งคุณธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจนั้นเกิดจากการอบรมและปลูกฝัง

คำว่า จริยธรรม เป็นคำศัพท์ที่บัญญัติขึ้นใหม่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งคำนี้มา จากคำว่า Moral หรือ Philosophy หมายถึง ความประพฤติที่แสดงออกภายนอกที่เป็นความสัมพันธ์ของหมู่มนุษย์ ไม่เน้นด้านจิตใจ ดังนั้นจะไม่คลุมหลักศาสนาที่เน้นด้านจิตใจ จึงมีหลักที่เน้นด้านจิตใจ คือ คำว่า คุณธรรมมาเสริม ปัจจุบันจึงใช้คู่กันว่า คุณธรรมและจริยธรรม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖ ให้ความหมาย จริยธรรม (ethics,behavior) ไว้ว่า จริย คือ กริยาที่ควรประพฤติ ความประพฤติ (conduct, manner. Habit) ใช้เป็นคำนำหน้าสมาส เช่น จริยศึกษา จริยา กริยาที่ควรประพฤติ ความประพฤติ (conduct, behavior, morals) มักใช้เป็นคำหลัง สมาส เช่น ธรรมจริยา จริยธรรม คือ ศีลธรรม (ethics, ethical, behavior) ธรรมที่ข้อประพฤติปฏิบัติ กฎ ศีลธรรม

นิภา มิลินทวิสมัย กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นจริยมารยาท เป็น สภาวธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา สรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่พึงประพฤติ ปฏิบัติ มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคม เป็นแนวปฏิบัติสำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม เกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุข เกิดความรักความสามัคคี เกิดความอบอุ่น มั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต เช่น ศีลธรรม กฎหมาย ธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุษย์ กล่าวว่า จริยธรรม คือ สิ่งที่ได้รับการปลูกฝังขัดเกลา พัฒนาขึ้นจากแรงขับพื้นฐานภายในจิตใจสำนึกของตน กระบวนการขัดเกลานั้นอยู่ในรูปของการเลียนแบบ (identification) ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะปรับตัวตามมาตรฐานพฤติกรรมที่กำหนดไว้ในสังคม

สุพัตรา เลิศประเสริฐรัตน์ ให้ความหมายของจริยธรรม คือ หลักความประพฤติที่ อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรม คือ ศีลธรรม คุณค่าทาง จริยธรรมชี้ให้เห็นถึงความเจริญงอกงาม อยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี ละเว้นความชั่ว มีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดีต่อผู้อื่น มีคุณธรรมและมโนธรรมที่สร้างความสัมพันธ์อันดีโดยมีสำนึกที่จะใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึงประสงค์

เกียรติคุณ สุทธิชัย อธิบายว่า จริยธรรม คือ มาตรฐานความดีความชั่วของความสัมพันธ์ของกระบวนการเรียนรู้

จากความหมายที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า จริยธรรม ความดีงามที่เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ อันชี้ให้เห็นถึงความเจริญงอกงามในชีวิตและรวมถึงสภาพแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี เป็นหลักความประพฤติของบุคคล เป็นแนวทางของการประพฤติปฏิบัติตนในสิ่งที่ดีงามเหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของสังคม เพื่อประโยชน์ของตนเองและส่วนรวม

ความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม

อมรา เล็กเริงสินธุ์ ได้กล่าวว่า คุณธรรม จริยธรรม เป็นพื้นฐานที่สำคัญของคนทุกคน คุณธรรมเป็นเรื่องนามธรรมเกี่ยวกับคนดีที่อยู่ภายในจิตใจ คุณธรรมเป็นพฤติกรรมหรือลักษณะการแสดงออกของคนเรา จากภายใน เป็นสิ่งดีที่แสดงออก ทางกาย วาจาหรือจิตใจ ทั้งคุณธรรม จริยธรรม เป็นคำที่มีความเกี่ยวข้องกันในด้านคุณงาม ความดี กล่าวคือ จริยธรรม คือ ความประพฤติ ที่ถูกต้อง ดีงามทั้งกายและวาจา สมควรที่บุคคล จะประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ตนเองและคนในสังคม รอบข้างมีความสุข สงบ เยือกเย็น จริยธรรมเป็นเรื่องของการฝึกนิสัยที่ดี โดยกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย ผู้มีความประพฤติดีงามอย่างแท้จริง จะต้องเป็นผู้มีความรู้สึกในด้านดี อยู่จนเป็นนิสัยความประพฤติดีงามอย่างแท้จริง จะต้องเป็นผู้มีความรู้สึกในด้านดีอยู่ ตลอดเวลา คือ มีคุณธรรมอยู่ในจิตใจหรืออาจกล่าวได้ว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติ เป็นพฤติกรรมภายนอก ส่วนคุณธรรมเป็นสภาพความงามความดีภายในจิตใจ ซึ่งทั้งสองส่วนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาทั้งทางกายและวาจานั้น ย่อมเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และเป็นไปตามความรู้สึกลึกซึ้งทางจิตใจและสติปัญญา การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลจึงต้องพัฒนาทั้ง ๓ ด้านควบคู่กันไปคือ การพัฒนาด้านสติปัญญา ด้านจิตใจและด้านพฤติกรรม

ทัศนีย์ ผลเนื่องมา และคณะ กล่าวว่า การพัฒนาจริยธรรมจึงเป็นองค์ประกอบที่จะช่วยให้บุคคลในสังคมเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ มีลักษณะนิสัย สามารถควบคุมความประพฤติของตนให้อยู่ในขอบเขตที่พึงมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนโดยไม่ต้องใช้กฎหมายหรือกฎเกณฑ์จากภายนอกมาบังคับเพราะผู้ที่มีจริยธรรมในระดับสูงจะเป็นผู้ที่สามารถควบคุมตนเองได้ดีกว่า ผู้ที่มีจริยธรรมในระดับรองลงมา สรุปว่า

การพัฒนาสติปัญญาควบคู่ไปกับการพัฒนา จริยธรรมจะปลูกฝังกลุ่มเยาวชนให้มีคุณลักษณะตามความต้องการของสังคมได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น คุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ทุกคน เป็นสิ่งสำคัญในสังคม ความสงบสุข และความเจริญก้าวหน้าจะบังเกิดขึ้น เมื่อคนในสังคมมีคุณธรรม นโยบายสังคมของรัฐบาล มุ่งมั่นที่จะสร้างสังคมเข้มแข็งให้คนในชาติ อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันอย่างสมานฉันท์ บนพื้นฐานของคุณธรรม ในส่วนของภาคการศึกษาได้กำหนดไว้ว่า จะเร่งรัดปฏิรูปการศึกษาโดยยึด คุณธรรมนำความรู้ พัฒนาค้นโดยใช้คุณธรรม เป็นพื้นที่ของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา คุณธรรมจริยธรรม จึงมีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสังคมไทยที่ต้องการทั้งคนดีและคนเก่ง

องค์ประกอบของจริยธรรม

กรมวิชาการ ได้สรุปไว้ว่า จริยธรรมของบุคคลมีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

๑. ด้านความรู้ (moral reasoning) คือ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยความคิด

๒. ด้านอารมณ์ความรู้สึก (moral attitude and belief) คือ ความพึงพอใจ ความศรัทธา เลื่อมใส ความนิยมยินดีที่จะรับจริยธรรมมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติงาน

๓. ด้านพฤติกรรม (moral conduct) คือ การกระทำหรือการแสดงออกของบุคคลใน สถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเชื่อว่าเกิดจากอิทธิพลของทั้ง ๒ องค์ประกอบข้างต้น

การพัฒนาคนในด้านจริยธรรมจึงต้องพัฒนา ๓ ด้าน เพราะพฤติกรรมของคนที่ไม่แสดงออกมาทั้งทางกายและทางวาจา นั้น จะมีความสัมพันธ์กับทางจิตใจและสติปัญญาโดยเริ่มจากการพัฒนาองค์ประกอบสำคัญอันดับแรกได้แก่ ปัญญาหรือความรู้จะส่งเสริมให้บุคคลแสดงพฤติกรรมในทางที่ถูกต้อง ควบคุมอารมณ์และความรู้สึก

ประภาศรี สีหอำไพ ได้กล่าวว่า จริยธรรมเป็นเครื่องกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต เป็นแนวทางให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย ได้แบ่งองค์ประกอบของจริยธรรมเป็น ๓ ประการ คือ

๑. ระเบียบวินัย (discipline) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง สังคมที่ขาดกฎเกณฑ์ทุกคนสามารถทำทุกอย่างได้ตามอำเภอใจ ย่อมเดือดร้อนระส่ำระสาย ขาดผู้นำผู้ตาม ขาดระบบที่กระชับ ความเข้าใจเป็นแบบแผนให้ยึดถือปฏิบัติ การหย่อนระเบียบวินัยทำให้เกิดการละเมิดสิทธิ และหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละบุคคล ชาติใดไร้ระเบียบวินัย ย่อมยากที่จะพัฒนาไปได้ทัดเทียมชาติอื่น จึงควรประพฤติตามจารีตประเพณีของสังคม

๒. สังคม (society) การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผน ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความมีระเบียบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน เป็นกลุ่มชนที่ขยายวงกว้างเรียกว่า “สังคม”

๓. อิสระเสรี (autonomy) ความมีจิตสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับ ก่อให้เกิดความอิสระสามารถดำรงชีวิตตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาและประสบการณ์ในชีวิต มีความสุข อยู่ในระเบียบวินัยและสังคมของตน เป็นค่านิยมสูงสุดที่คนได้รับการขัดเกลาแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระ สามารถปกครองตนเองและชักนำตนเองให้อยู่ในทำนอง คลองธรรมปกครองตนเองได้

พรชัย โพธิ์งาม เสนอองค์ประกอบสำคัญของจริยธรรม ๓ ประการสรุปได้ดังนี้

๑. ส่วนประกอบด้านความรู้ (Moral Reasoning) คือ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยความคิด

๒. ส่วนประกอบด้านอารมณ์ความรู้สึก (Moral Attitude and Belief) คือความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใส เกิดความนิยมยินดีที่จะรับจริยธรรมมาเป็นแนวประพฤติปฏิบัติ

๓. ส่วนประกอบด้านพฤติกรรมแสดงออก (Moral Conduct) คือ พฤติกรรมการกระทำที่บุคคล ตัดสินใจกระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ

กัลยา ศรีปาน กล่าวว่า การจำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมตามความคิดเห็นของ นักจิตวิทยานั้นมีความคล้ายคลึงกัน แต่เรียกชื่อต่างกันออกไป ซึ่งอาจสรุปได้ว่าจริยธรรมจำแนก เป็น ๓ องค์ประกอบ คือ

๑. องค์ประกอบทางปัญญา (Cognition) คือ ส่วนที่เป็นความรู้ ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมทางจริยธรรม ซึ่งเป็นความรู้ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้อง ดีงาม สามารถตัดสินแยกพฤติกรรมที่ควรออกจากพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่ถูก ไม่ควรมนต์คนอื่นที่ใช้เรียก องค์ประกอบส่วนนี้ ได้แก่ ความคิดทางจริยธรรม (Molar Thought) ค่านิยมทางจริยธรรม (Moral Value) ความเชื่อทางจริยธรรม (Moral Judgment) การใช้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning) และความรู้ความเข้าใจทางจริยธรรม (Moral Cognition)

๒. องค์ประกอบทางอารมณ์ (Affection) คือ ความรู้สึกหรือปฏิกิริยาที่มีต่อลักษณะ หรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมว่าตนชอบหรือไม่ชอบเพียงใด ซึ่งส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น องค์ประกอบด้าน นี้มีความหมายกว้างกว่าความรู้ ความเข้าใจเชิงจริยธรรมของบุคคล เพราะรวมทั้งความรู้และความรู้สึกเข้าด้วยกันและองค์ประกอบด้านนี้ยังสามารถเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ มีมนต์คนที่เรียกแทนองค์ประกอบนี้ ได้แก่ เจตคติทางจริยธรรม (Moral Attune) ความรู้สึกทางจริยธรรม (Moral Feeling) และปฏิกิริยาทางจริยธรรม (Moral Reaction)

๓. องค์ประกอบทางพฤติกรรม (Behavior) คือ พฤติกรรมหรือบุคคลแสดงต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสิ่งแวดล้อม เป็นพฤติกรรมที่สามารถตัดสินใจได้ดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร ซึ่งเป็นอิทธิพลส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการกระทำหรือไม่ควรกระทำพฤติกรรมใดจะขึ้นอยู่กับอิทธิพลขององค์ประกอบทั้งสองประการที่กล่าวมาแล้ว พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะการกระทำในทางที่ดีและเลวของบุคคลนั้น ส่งผลโดยตรงต่อความผาสุกและความทุกข์ของสังคม มโนทัศน์ที่ใช้เรียกองค์ประกอบส่วนนี้

จากการศึกษาองค์ประกอบทางจริยธรรม พอสรุปได้ว่า องค์ประกอบทางจริยธรรมเป็นองค์ประกอบที่บุคคลมีความรู้ ความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อตนเอง ต่อสังคม มีอิทธิพลในการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมในทางที่ดีและไม่ดี ควรและไม่ควรแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ

ลักษณะทางจริยธรรม

ปิยนันท์ ภิรมย์ไกรภักดิ์ อธิบายว่า มนุษย์เกี่ยวข้องกับจริยธรรมหลายลักษณะหลายประเภท เช่น ความรู้ ทัศนคติ การใช้เหตุผลและพฤติกรรมต่าง ๆ

ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ความเข้าใจในสังคมของตนนั้นถือว่าการกระทำชนิดใดควรกระทำและการกระทำชนิดใดควรงดเว้น

ทัศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบในลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทัศนคติเชิงจริยธรรมจะมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ จะใช้ทำนายพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง

พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ หรืองดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎหรือค่านิยม

ธนเศรษฐ์ จำปางาม ได้แบ่งลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม คือ ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้ไว้ในสังคมตนนั้นถือว่าการกระทำชนิดใดดี ควรกระทำ การกระทำใด

เลว ควรดู เว้นและรู้ลักษณะและพฤติกรรมประเภทใด เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมมากนักน้อยเพียงใด ปริมาณ ความรู้เชิงจริยธรรมขึ้นอยู่กับอายุ ระดับ การศึกษาและพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลด้วย

ทัศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทัศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคล ส่วนมากจะสอดคล้องกับ ค่านิยมของสังคมนั้น แต่บุคคลในสถานการณ์ปกติอาจมีทัศนคติต่างไปจากค่านิยมของสังคมก็ได้ทัศนคติเชิง จริยธรรมนั้นจะรวมทั้งความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้น ในช่วงเวลาหนึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้

เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลให้เหตุผลในการเลือกที่จะไม่กระทำหรือเลือกที่จะกระทำ พฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์นั้น ๆ เหตุผลดังกล่าวจะช่วยให้ทราบเหตุจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการ กระทำของบุคคล ซึ่งการกระทำบางอย่างอาจขัดกับความรู้สึกของบุคคล ส่วนใหญ่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลและ สถานการณ์เป็นลำดับ

พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ เช่น การให้ทาน การ เสียสละการช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น ส่วนพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เกิดขึ้นในสภาพที่บุคคลถูกยั่วให้กระทำ ผิด กฎเกณฑ์ เพื่อประโยชน์ส่วนตน เช่น การโกง การกล่าวเท็จ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่จะไม่เกิดขึ้น ในผู้ที่มี จริยธรรมสูง พฤติกรรมเชิงพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ยังคงให้ความสำคัญมากกว่าจริยธรรมประเภทอื่น ๆ เพราะการกระทำในทางที่ดีและเลวของบุคคล ย่อมส่งผลโดยตรงต่อความผาสุกและความทุกข์ร้อนของสังคม จากการศึกษาลักษณะพฤติกรรมทางจริยธรรม พอสรุปได้ว่า การที่บุคคลมีความรู้ ทัศนคติและเหตุผล ทางจริยธรรมที่จะทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรม ถ้าบุคคลใดมีความรู้ ทัศนคติ และเหตุผลทางจริยธรรมสูงก็จะ ไม่ทำผิดกฎเกณฑ์ ซึ่งพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมอยู่อย่างมีความสุข

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม

นวลลออ แสงสุข ได้กล่าวถึงทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget) พบว่าพัฒนาการ ทางจริยธรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับความฉลาดในการรับรู้กฎเกณฑ์และลักษณะต่าง ๆ คือ พัฒนาการทาง จริยธรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคล นั้นเอง ซึ่งเพียเจต์ได้แบ่งพัฒนาการทาง สติปัญญาไว้ ๔ ชั้น คือ

๑. ขั้นรับรู้ประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensorimotor Operation) เป็นระยะตั้งแต่ แรกเกิด - ๒ ปี เด็กจะรับรู้ประสาทสัมผัสอย่างง่าย ๆ ทำให้เกิดการพัฒนาการทางสติปัญญา และความนึกคิด เด็กจะมี โครงสร้างทางความคิดจากสิ่งที่พบเห็นและสิ่งที่สัมผัส

๒. ขั้นความคิดก่อนปฏิบัติการ (Pre-Operational Thinking) ช่วงอายุ ๒-๗ ปี เด็กเริ่มใช้ ภาพแทน วัตถุและเหตุการณ์ สามารถเลียนแบบคนอื่นได้อย่างรวดเร็ว สามารถใช้ภาษาติดต่อทางสังคมได้อย่าง กว้างขวาง และเริ่มพัฒนาความคิดเชิงตรรกศาสตร์ ความคิดส่วนใหญ่ต้องเกิดจากรู้สึกจากประสาท สัมผัส

๓. ขั้นปฏิบัติการด้วยรูปธรรม (Concrete Operational Thinking) ช่วงอายุ ๗-๑๑ ปี เด็กจะมีความคิดเชิงตรรกศาสตร์ในสิ่งที่มองเห็นและจับต้องได้และค้นหาความจริงเกี่ยวกับวัตถุและสิ่งแวดล้อมเป็น แบบแผน

๔. ขั้นปฏิบัติการด้วยนามธรรม (Formal Prepositional Thinking or Formal Operational Thinking) ช่วงอายุ ๑๑-๑๕ ปี พัฒนาการทางสติปัญญาและความคิดของเด็กเป็นขั้นสูงสุด สามารถคิดหา เหตุผลนอกเหนือข้อมูลที่มีอยู่ได้ สามารถแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเพียเจต์พบว่า การตัดสินใจ ทางจริยธรรมจะเป็นไปตามลำดับขั้นต่อเนื่องกัน

เพียเจต์ (Piaget) ได้แบ่งระดับพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ขึ้นก่อนจริยธรรม อายุแรกเกิด-๒ ขวบ เป็นขั้นที่ยึดถือตนเองเป็นส่วนใหญ่ เอาแต่ใจตนเอง ไม่เข้าใจและไม่รับรู้สภาพแวดล้อมและกฎเกณฑ์ใด ๆ ทั้งสิ้น การประพฤติปฏิบัติการกระทำอย่างอิสระเพื่อสนองความต้องการทางร่างกายของตนเอง

๒. ขึ้นฝึกคำสั่งหรือความจริงที่เป็นได้ชัดว่า อายุ ๒ -๑๑ ปี เริ่มพัฒนาจริยธรรมสามารถเข้าใจบทบาทของตนเอง ประพฤติโดยยึดคำสั่งเป็นเกณฑ์ เป็นระยะว่านอนสอนง่าย เชื่อฟังอยู่ในโอวาท ไม่เข้าใจเหตุผลในทางนามธรรม ยึดปริมาณทางกายภาพที่เห็นได้ชัด เช่น ขนาดของความเสียหายที่เกิดจากการกระทำเป็นระยะที่สามารถปลุกฝังจริยธรรมได้ง่าย

๓. ขึ้นยึดหลักแห่งตน เริ่มอายุ ๑๒ ปี ขึ้นไป การพัฒนาพฤติกรรมในวัยนี้เป็นระยะค่อนข้างยาก เพราะ เด็กจะใช้สติปัญญาเหตุผล เป็นระยะแสวงหาค่านิยมของตนเองเพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิต เมื่อเป็นผู้ใหญ่เด็ก จะใช้สติปัญญาในการตัดสินจริยธรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ

จากการศึกษาทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม จะเริ่มจากยึดถือตนเอง ยึดคำสั่งและแสวงหาค่านิยมของตนเองเพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิตเมื่อเป็นผู้ใหญ่ เด็กจะใช้สติปัญญาในการตัดสินจริยธรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ

จริยธรรมสำหรับครู

ความหมายของจริยธรรม

จริย แปลว่า กิริยา ความประพฤติการปฏิบัติ ฉะนั้น จริยธรรมจึงหมายถึง แนวทางการปฏิบัติ สำหรับมนุษย์เพื่อให้บรรลุถึงสภาพชีวิตที่พึงประสงค์

พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๒๙ : ๒๑๕) อธิบายว่า จริยธรรมหมายถึง ตัวของกฎที่ต้องปฏิบัติ ส่วนจริยศาสตร์ คือเหตุผลสำหรับใช้อธิบายกฎที่ต้องปฏิบัติ มีลักษณะเป็นปรัชญาและเมื่อรวมทั้งสองส่วนเข้าด้วยกันจะเรียกว่าจริยศึกษา

พจนานุกรม อธิบายว่าจริยธรรมมีความหมาย ๒ นัย คือ

๑. โดยนัยที่เป็นภาวะทางจิตใจ (Idea) นั้น จริยธรรมแปลว่า ความคิดที่ว่าบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ดี ถูกต้องและควรทำและเป็นที่ยอมรับและบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ไม่ดีหรือเลว ทั้งนี้เป็นไปได้โดยความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและโดยความคิดเห็นของสังคม นอกจากนี้จริยธรรมยังเป็นคุณภาพหรือสถานะในการดำเนินชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง

๒. จริยธรรมเป็นระบบของลักษณะการและคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นที่ยอมรับของสังคมหรือเฉพาะกลุ่มคน

จริยธรรม แปลว่า สิ่งที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ หรือกฎที่ควรปฏิบัติในทางที่ดี ที่ควรกระทำเพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีหรือมีสันติสุขในสังคม ในการเทศนาสั่งสอนของพระสงฆ์ในศาสนาพุทธนั้นมีสองแบบคือเทศนาธรรม หมายถึง การบอกหรือการอธิบายข้อความต่าง ๆ ว่าคืออะไรเป็นอย่างไร มีประโยชน์หรือเป้าประสงค์อย่างไร ส่วนเทศนาจริยคือ การอบรมและการอธิบายสิ่งที่พึงกระทำ หรือบอกถึงพฤติกรรมในทางที่ดี

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (๒๕๒๔ : ๓) อธิบายว่า จริยธรรม (Morality) หมายถึง ลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมลักษณะต่าง ๆ ด้วยลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติสองประเภท คือ เป็นลักษณะที่สังคมต้องการกับลักษณะสังคมไม่ต้องการ ให้มีอยู่ในตัวสมาชิกของสังคมนั้น ๆ พฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกพฤติกรรมที่สังคมไม่นิยมหรือไม่ต้องการให้สมาชิกมีอยู่เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามจัดและผู้กระทำพฤติกรรมนั้นรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และสมควร

ลักษณะเชิงจริยธรรมของมนุษย์นั้น จำแนกได้หลายลักษณะ ได้แก่ ความรู้เชิงจริยธรรม ทศนคติเชิงจริยธรรม การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ความรู้เชิงจริยธรรม หมายความว่า ในสังคมของตนนั้นถือว่าการกระทำชนิดใดดีควรทำ และการกระทำชนิดใดควรงดเว้น ลักษณะพฤติกรรมประเภทใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมเพียงใด ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรมหรือความรู้เกี่ยวกับค่านิยมทางสังคมนี้ขึ้นอยู่กับอายุ ระดับการศึกษาและพัฒนาการทางสติปัญญาของแต่ละบุคคลด้วย ความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและศาสนาส่วนใหญ่

ทศนคติเชิงจริยธรรม คือ ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น แต่บุคคลบางคนในสถานการณ์ปกติอาจมีทศนคติแตกต่างไปจากค่านิยมของแต่ละบุคคล

เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่จะกล่าวถึงนี้จะแสดงให้เห็นเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล

พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรืองดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น ตัวอย่างพฤติกรรมเชิงจริยธรรม เช่น การให้ทาน การเสียสละเพื่อส่วนรวม และการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก การโกงสิ่งของเงินทอง การลักขโมย การกล่าวเท็จ เป็นต้น พฤติกรรมจริยธรรมเป็นพฤติกรรมที่สังคมให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะการกระทำ ในทางที่ดีและเลวของบุคคลนั้น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความผาสุกและความวุ่นวายของส่วนรวม

คุณธรรมกับจริยธรรมเป็นเรื่องเดียวกันเกี่ยวพันกัน อาจกล่าวได้ว่า คุณธรรมเป็นธรรมฝ่ายดีที่อยู่ ภายในจิตใจของบุคคล การแสดงออกของคุณธรรมให้ประจักษ์นั้นเรียกว่าจริยธรรมนั่นเอง หลักคุณธรรมที่ควรควรยึดถือปฏิบัติ

ความสำคัญของคุณธรรมของวิชาชีพครู

คุณธรรมเป็นเสมือนหลักการสำคัญที่ให้ไว้สำหรับบุคคลหรือสังคมได้นำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต จะช่วยให้คุณประพฤติงานได้อย่างราบรื่น มีความสำเร็จในงานที่ทำ เป็นคนดีของครอบครัว สังคม และประเทศชาติ สำหรับครูกับคุณธรรมนั้นจะต้องเป็นของคู่กัน หากครูขาดคุณธรรมเมื่อใดก็เหมือนกับนักบวชที่ไร้ศีล

ในฐานะที่ครูเป็นผู้มีหน้าที่อบรมสั่งสอนเยาวชนให้เป็นคนดี มีคุณภาพ ครูจำเป็นต้องมีคุณธรรมเป็นอย่างยิ่ง เพราะคุณธรรมจะช่วยให้คุณเป็นผู้มีความประพฤติที่ดีงาม มีการวางตัวดีและเหมาะสมกับกาลเทศะ เป็นที่เคารพ และเป็นน่าเชื่อถือของศิษย์ ผู้ประกอบวิชาชีพครูจึงจัดว่าเป็นบุคคลที่ต้องมีคุณธรรมนำชีวิต โดยความสำคัญของคุณธรรมต่อผู้ประกอบวิชาชีพครูนั้น

พระมหาดิศร ถิรสีโล (๒๕๔๐ : ๖๐-๖๑) ได้จำแนกความสำคัญของคุณธรรม จริยธรรม สำหรับครูไว้ ๔ ด้าน ดังนี้

๑) ด้านตัวครู คุณธรรมจริยธรรมมีความสำคัญสำหรับตัวครูเองสรุปได้ดังนี้

- ๑.๑) ช่วยทำให้ครูเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงในงานอาชีพครู
- ๑.๒) ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากบุคคลทั่วไป เป็นที่เคารพรักใคร่ของศิษย์
- ๑.๓) มีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ไร้ภัยอันตรายใด ๆ เพราะแวดล้อมด้วยความรักความนับถือจากศิษย์และประชาชนทั่วไป

๑.๔) ครอบครัวมีความอบอุ่นมั่นคง ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ฝืดเคือง

๒) ด้านสถาบันวิชาชีพครูคุณธรรมจริยธรรมมีความสำคัญสรุปได้ดังนี้

๒.๑) ทำให้ชื่อเสียงของคณะครูเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของปวงชน

๒.๒) งานวิชาชีพครูมีความเจริญก้าวหน้า เพราะทำงานเต็มกำลังความสามารถ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ใหม่ๆ อยู่เสมอ

๒.๓) สถานศึกษาได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ เพราะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากประชาชนอย่างเต็มกำลัง

๓) ด้านสังคมและชุมชน คุณธรรมจริยธรรมมีความสำคัญสรุปได้ดังนี้

๓.๑) สมาชิกของสังคมเป็นคนดีมีคุณธรรมสูง รู้จักสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้อง

๓.๒) สังคมมีสันติสุข เพราะสมาชิกของสังคมได้รับการสั่งสอนจากผู้มีคุณธรรม

๓.๓) สังคมได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า เพราะสมาชิกทุกคนมีคุณธรรมจึงต่างกระทำหน้าที่ของคนอย่างเต็มความสามารถ

๔) ด้านความมั่นคงของชาติ คุณธรรมจริยธรรมมีความสำคัญสรุปได้ดังนี้

๔.๑) สถาบัน ศาสน์ กษัตริย์ มีความมั่นคง เพราะประชาชนมีความรักความเข้าใจและเห็นความสำคัญอย่างแท้จริง

๔.๒) ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาติมีความมั่นคงถาวร เพราะครูอาจารย์ได้อบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ศุภานัน สิริพิเลิศ (๒๕๔๙ : ๒๕๖๐) ได้สรุปความสำคัญของคุณธรรมไว้ ดังนี้

๑) คุณธรรมช่วยหล่อหลอมให้เป็นคนที่มีความพอดี ไม่ขาดไม่เกินความพอดีนี้ก็คือการเดินทางสายกลาง ความพอประมาณอยู่ระหว่างการโอ้อวดกับการถ่อมตน ความมັธยสฺถ์เป็นคุณธรรมที่อยู่ระหว่างความตระหนี่กับความฟุ่มเฟือย ความกล้าหาญเป็นคุณธรรมที่อยู่กลางระหว่างความขี้ลาดกับความบ้าบิ่น

๒) คุณธรรมช่วยให้เป็นคนที่รู้จักใช้เหตุผลและใช้ปัญญา คนที่มีคุณธรรมจะต้องทำทุกอย่างด้วยเหตุผล ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ปัญญาเป็นคุณธรรมของวิญญานส่วนที่เป็นเหตุผล และปัญญาเป็นเครื่องนำทางให้ทำในสิ่งที่ถูกต้อง

๓) คุณธรรมช่วยให้เป็นคนกล้าหาญ ความกล้าหาญเป็นคุณธรรมที่สำคัญมากในการดำรงชีวิตส่วนบุคคล เป็นคุณธรรมของวิญญานในส่วนที่มีอารมณ์ คนที่มีคุณธรรมจะกล้าทำในสิ่งที่ควรทำและไม่กล้าทำในสิ่งที่ไม่สมควร ความกล้าจะช่วยให้นุษย์ยืนหยัดที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้องดั่งงามไม่ว่าจะมีอุปสรรคเพียงใด

๔) คุณธรรมช่วยให้เป็นคนมีความยุติธรรม ความยุติธรรมเป็นคุณธรรมส่วนบุคคลที่มาจากลักษณะภายในจิตใจ ประกอบด้วยเหตุผล อารมณ์และความปรารถนาหรือความต้องการ

ผกา สัตยธรรม (๒๕๕๐ : ๓๒-๓๓) กล่าวว่า คุณธรรมจริยธรรมต่อผู้ประกอบอาชีพครูมีความสำคัญ ระหว่างคุณธรรมของครูเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญแก่ครูและผู้เกี่ยวข้องดังนี้

๑) คุณธรรมของครู ทำให้ครูเป็นผู้เป็นคนดี เพราะมีคุณสมบัติที่ดีจากการปฏิบัติตามคุณธรรมต่าง ๆ เหล่านั้น ผู้ที่มีคุณธรรมประจำใจย่อมเป็นที่เคารพบูชาของผู้อื่น

๒) ผู้เป็นครูสามารถนำเอาคุณธรรมต่าง ๆ ที่ประพฤติปฏิบัติอยู่ไปอบรมสั่งสอน และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์

๓) คุณธรรมของครู ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสจากใจของผู้เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดความมั่นคงวิชา ในอาชีพครู

๔) เป็นที่แน่ใจว่าประชาชนของชาติจะเป็นคนดีได้ตามที่ครูได้ให้การอบรม สั่งสอน แนะนำ และแนะนำให้ปฏิบัติคุณธรรมตามความเหมาะสม

๕) คุณธรรมของครูมีผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของบุคคลในสังคม จากความเป็นพลเมืองดีมีคุณธรรม ก็จะเป็นผลให้สังคมมีความสงบสุข เพราะทุกคนมีกิจกรรมควบคู่ไปกับการเรียนรู้ ทำให้ไม่เบียดเบียนฆ่าฟันกัน

๖) ในสังคมที่มีคนดีมีคุณธรรมควบคู่กับความรู้ การพัฒนาประเทศชาติก็จะเจริญและก้าวหน้าขึ้นกว่าเดิม ไม่มีปัญหาการกอบโกย คอยหาแต่ประโยชน์ส่วนตัว แต่จะเห็นแก่ส่วนรวมเป็นส่วนใหญ่ และทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติอย่างแท้จริง

๗) ทำให้ครูสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะนำเอาคุณธรรมทางด้านการสอนมาใช้ ทำให้การเรียนการสอนพัฒนาขึ้นกว่าครูที่ไม่มีคุณธรรมทางด้านการสอน เพราะไม่รู้ว่าจะสอนให้ดีให้เกิดความเข้าใจได้อย่างไร สอนอย่างไรทำให้เกิดปัญหาแก่ศิษย์ ทำให้เกิดการพัฒนาในตัวเด็ก

๘) การสอนให้เกิดคุณธรรมในตัวนักเรียน ย่อมก่อให้เกิดความมั่นคงในสถาบันต่าง ๆ ของชาติ และทำให้ชาติมั่นคง

๙) การถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ จะเกิดขึ้นได้ เพราะครูมีคุณธรรมในการอบรมสั่งสอนให้ศิษย์ได้รับความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรม

สรุปได้ว่า คุณธรรมเป็นคุณงามความดีของบุคคลทุกอาชีพทุกคนที่ได้กระทำด้วยสำนึกในจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่าเป็นการทำความดีหรือเป็นพฤติกรรมที่ดีเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความมีน้ำใจ ความเสียสละ ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความรักที่มีต่อกันของเพื่อนมนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ ความเป็นกัลยาณมิตร หรือการมีมารยาทที่งดงาม โดยคุณธรรมก่อให้เกิดจริยธรรมที่เหมาะสม และคุณธรรมควรเป็นสิ่งที่ปลูกฝังสร้างสมให้เกิดขึ้นและดำรงไว้ให้มีอยู่ในตัวบุคคล ซึ่งมีความสำคัญและมีคุณประโยชน์ต่อบุคคลทุกคนทุกอาชีพ

คุณธรรมมีความสำคัญต่อครู คือ ครูที่มีคุณธรรมในตนเองจะเป็นหลักประกันคุณภาพของครูให้เป็นที่ยอมรับ เชื่อถือ ศรัทธาจากลูกศิษย์ ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนในสังคม

คุณธรรมของวิชาชีพครู

การเตรียมการสร้างภูมิคุ้มกันให้ประเทศอย่างยั่งยืน คือการพัฒนาครูให้มีคุณภาพทั้งความรู้และคุณธรรม เมื่อครูมีคุณธรรมผู้เรียนก็กลายเป็นคนมีคุณธรรมไปด้วย ครูยุคใหม่ต้องฝึกฝนและพัฒนาตนให้เป็นผู้มีคุณธรรมและความรู้ตามแนวคิดต่าง ๆ ดังนี้

๑. คุณธรรมของวิชาชีพครูตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙

เรื่องวิทย์ ลิมปนาท (๒๕๓๙ : ๖๕-๖๖) ได้ศึกษาพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นครูที่มีลักษณะพิเศษ ด้วยทรงมีพระราชหฤทัยอันเปี่ยมล้นไปด้วยทศพิธราชธรรมและธรรมะที่มีส่วนช่วยส่งเสริมความเป็นครู จากรายงานการศึกษาค้นคว้าความเป็นครูสถิตในหฤทัยราษฎร์ ได้รายงานผลการศึกษาวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงทศพิธราชธรรมของพระองค์ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนชาวไทย สรุปได้ดังนี้

๑.๑ ทาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญธรรมชื่อนี้อย่างสม่ำเสมอ ดังจะเห็นได้จากการที่พระราชทานสิ่งของโดยตรงด้วยพระองค์เอง ในเวลาที่ราษฎรประสบกับภัยธรรมชาติต่าง ๆ หรือทรงส่งเสริมงานพัฒนาทั้งด้านการพัฒนาที่ดิน การชลประทาน การเกษตร การแพทย์ อันเป็นการส่งเสริมให้ราษฎรได้มีโอกาสอยู่ดีกินดี

๑.๒ ศีล ทรงศึกษาเกี่ยวกับศีลธรรมและพุทธศาสนาอยู่เสมอ รวมถึงการอบรมสั่งสอนราษฎรของพระองค์เสมอ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่บัณฑิตเนื่องในโอกาสสำเร็จการศึกษาจาก

มหาวิทยาลัย พระองค์ทรงเน้นว่าการดำเนินชีวิตหรือทำางานต่าง ๆ นั้น จะต้องยึดหลักศีลธรรมประกอบหลักวิชาการด้วย

๑.๓ บริจาคะ หรือการเสียสละ เป็นธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอที่สุด ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อที่จะบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งปวง โดยมีได้ทรงย่อท้อต่อความเหนื่อยยากตรากตรำใด ๆ ทั้งสิ้น แม้จะเป็นพื้นที่เสี่ยงอันตรายก็ตาม

๑.๔ อาชชวะ หมายถึง ความตรง ความซื่อสัตย์ และความจริงใจในการทำงาน ธรรมข้อนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความซื่อตรงและความจริงใจในการทำงาน ทรงวางพระองค์เป็นกลาง ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎรทุกหมู่เหล่า โดยมีเลือกเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ดังนั้นพระองค์จึงไม่เคยที่จะแสดงให้เห็นถึงพระอคติลำเอียงใด ๆ ให้ปรากฏ

๑.๕ มัททวะ หมายถึง ความเป็นผู้อ่อนโยน มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ แสดงความอ่อนโยนต่อผู้มีฐานะเสมอกันและต่ำกว่า จะพบเห็นพระองค์ทรงบำเพ็ญธรรมข้อนี้เสมอ เช่น ภาพที่ทรงประทับประคองพระภิกษุที่สูงอายุ หรือในขณะที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรก็จะไม่ถือพระองค์ทรงมีพระราชอัธยาศัยอ่อนโยนสง่าและสงบ ทรงวางพระองค์อย่างสม่ำเสมอตลอดมา จึงเป็นที่เคารพรักใคร่ของราษฎรทุกหมู่เหล่ารวมถึงชาวต่างประเทศด้วย

๑.๖ ตบะ หมายถึง ความมีวิริยะหรือความเพียร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระองค์ให้เห็นถึงธรรมข้อนี้ จะเห็นได้จากการที่ทรงมีความเพียรในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางโลกพระองค์ทรงมีความเพียรในการทรงงานต่าง ๆ ด้วยมุ่งหวังที่จะให้ราษฎรได้อยู่ดีกินดี ในทางธรรมพระองค์ทรงมีวิริยะในการปฏิบัติธรรมไม่ว่าจะเป็นการนั่งสมาธิทรงถืออุโบสถศีลอย่างเคร่งครัด

๑.๗ อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ ธรรมข้อนี้พระองค์ทรงแสดงให้เห็นอย่างดีในการเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ณ ประเทศออสเตรีย ทรงถูกทำร้ายจากนักศึกษากลุ่มหนึ่งที่เป็นพวกหัวรุนแรง ได้ถือป้ายมีข้อความให้ร้ายประเทศไทย พระองค์กลับไม่ได้แสดงท่าทีว่ามีอารมณ์โกรธ แต่กลับให้ความเมตตาและกล่าวคำชี้แจงให้บุคคลเหล่านั้นได้เข้าใจถึงประเทศไทยให้ดีขึ้น เป็นการยากที่จะมีผู้ใดควบคุมอารมณ์ได้เช่นพระองค์ในสถานการณ์เช่นนั้น

๑.๘ อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน เป็นธรรมที่จะช่วยให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข คุณธรรมที่สอดคล้องในเรื่องการไม่เบียดเบียนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสถึงบ่อยครั้งมาก ทั้งนี้เพราะธรรมดังกล่าวจะช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

๑.๙ ขันติหรือความอดทน ไม่ว่าจะเป็นการอดทนทางกาย จิตใจ ธรรมข้อนี้คงเป็นสิ่งที่เห็นได้ไม่ยากนัก ทั้งนี้เพราะพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญนั้น ล้วนแต่ต้องใช้ความอดทนทั้งทางกาย วาจา และใจทั้งสิ้น ซึ่งหมายถึงพระองค์ทรงเป็นผู้ให้เพียงอย่างเดียว

๑.๑๐ อวิโรธนะ หมายถึง การโอนอ่อนผ่อนปรน การประสมประสานให้เกิดความสามัคคี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในธรรมข้อนี้เป็นอย่างดี ในเวลาบ้านเมืองเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง

สรุปได้ว่า คุณธรรมของวิชาชีพรู้ตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือหลักทศพิธราชธรรม ได้แก่ ทาน ศีล บริจาคะ อาชชวะ มัททวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ขันติ อวิโรธนะ สมควรที่ครูจะศึกษาและเรียนรู้เพื่อดำเนินตามรอยพระบาท เพื่อจะได้มีชีวิตที่ดี สังคมสงบสุข และประเทศชาติเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะผู้ที่เป็นครู จำเป็นต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้อื่น

๒. คุณธรรมของวิชาชีพครูที่จำเป็นสำหรับสังคมไทย

๒.๑ คุณธรรม ๔ ประการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (๒๕๕๑ : ๑) กล่าวถึง คุณธรรม ๔ ประการ เป็นคุณธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงนำเอาคำแปลของพระ ศาสนธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า ขรราวาสธรรม มารวมเป็นพระบรมราชาวาท เพื่อเป็นหลักให้ประชาชนคนไทยทุกคนได้ศึกษา และนำไปปฏิบัติปลูกฝังให้เจริญงอกงามในจิตใจ จะช่วยให้ประเทศชาติเกิดความสงบสุข ร่มเย็น ประกอบด้วย

คุณธรรมประการที่ ๑ คือ การรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อตัวเองที่ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นคุณธรรม

ความสัตย์ คือ สัจจะ ความจริงใจ เป็นคนพูดจริงทำจริงอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้นเป็นปกตินิสัย เป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งตรงข้ามกับคนไม่มีสัจจะความจริงใจ เป็นคนใจคอโลเล พูดไม่จริง ทำไม่จริง เป็นคนปากกับใจไม่ตรงกัน ดังคำพังเพยที่ว่า เมื่อไม่ทำตักปากว่า และจะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน คนที่ไม่มีสัจจะอยู่ในจิตใจเป็นบุคคลที่ไร้ค่า เป็นบุคคลที่สังคมไม่ปรารถนา

คุณธรรมประการที่ ๒ คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ให้ประพฤติและปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น
คุณธรรมข้อนี้แยกได้เป็น ๒ ประการ คือ ๑)

รู้จักข่มใจตนเอง ให้ประพฤติและปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น การข่มใจ หมายถึงการรู้จักบังคับตนเอง ไม่ให้โลภอยากได้ในทางทุจริตผิดศีลธรรม ไม่ให้โกรธเคืองคิดอาฆาตพยาบาทจองเวร ไม่หลงงมงาย คนที่มีความข่มใจจะเป็นคนเก็บอารมณ์เก่ง ไม่แสดงอาการผิดปกตีก่อนอกหน้า ตามคำพังเพยที่ว่า เก็บน้ำใจซ่อนไว้ข้างในน้ำใสไว้ข้างนอก

๒) การฝึกใจ หมายถึง การรู้จักฝึกฝนตนเองรู้จักฝึกตัวฝึกใจปรับปรุงแก้ไขตัวเอง ให้เหมาะสมกับภาวะและสถานะของตน อีกประการหนึ่งคือการหยุดใจ เป็นการรู้จักยับยั้งใจไม่ถลาลงไปสู่ความชั่ว ความผิด ความเสียหาย

คุณธรรมประการที่ ๓ คือ การอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความทุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด เป็นคุณธรรมที่สามารถแยกได้เป็น ๖ อย่าง ได้แก่

- ๑) การอดทนที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์ไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด
  - ๒) การอดทนที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริตไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด
  - ๓) การอดกลั้นที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์ไม่ว่าจะเป็นเหตุประการใด
  - ๔) การอดกลั้นที่จะไม่ประพฤติล่วงความสุจริตไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด
  - ๕) การอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์ไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด
  - ๖) การอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสุจริตไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด
- การอดทน อดกลั้น อดออม ก็เพื่อให้พ้นจากสภาพที่เลว และให้ได้มาซึ่งสภาพที่ดีไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด ๑.การอดทน ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริตไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด ๒. การอดกลั้น ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์ไม่ว่าจะเป็นเหตุประการใด ๓. การอดกลั้น ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสุจริตไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด ๔. การอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์ไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด ๕. การอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสุจริตไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุประการใด ๖.การอดทน อดกลั้น อดออม ก็เพื่อให้พ้นจากสภาพที่เลว และให้ได้มาซึ่งสภาพที่ดี

คุณธรรมประการที่ ๔ การรู้จักละความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

คุณธรรมข้อนี้เป็นการสอนให้ละวาง ๒ อย่าง คือ

๑) ละวางความชั่ว

๒) ละวางความทุจริตและสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง การละวาง หมายถึง การละทิ้ง ไม่ใส่ใจอารมณ์ที่มารบกวนให้เรากระทำชั่ว ให้เรากระทำทุจริตซึ่งทำให้เสียความจริงใจ สละวัตถุและสละอารมณ์ การเสียสละวัตถุหรือสิ่งของธรรมดา เราอยู่ในสังคมต้องรู้จักการเสียสละในคราวที่ควรจะเสียสละ ต้องรู้จักแบ่งปันแก่คนที่สมควรจะให้การแบ่งปัน เป็นการแสดงความมีน้ำใจ การเสียสละอารมณ์เป็นการปลดปล่อยอารมณ์ในสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาอันจะทำให้บุคคลอื่นเกิดความขัดใจ ไม่พอใจ เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คือถ้าหากเราเสียสละแล้ว ไม่ว่าวัตถุก็ดี อารมณ์ก็ดี สิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดความสุขสงบของบุคคล สังคม ก็ย่อมที่จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข ร่มเย็นด้วยแล้ว เราก็ควรที่จะปฏิบัติ

สรุปได้ว่า คุณธรรม ๔ ประการที่ครูทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ มีอยู่ ๔ ประการ ประการแรกคือ การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม ประการที่สองคือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น ประการที่สามคือ การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด ประการที่สี่คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรม ๔ ประการนี้ ถ้าครูแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์

๒.๒ คุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการของครู

กระทรวงศึกษาธิการ(กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๐) ประกาศนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา โดยยึดคุณธรรมนำความรู้ สร้างความตระหนักสำนึกในคุณค่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธี วิถีประชาธิปไตย พัฒนาค้นโดยใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้และอยู่ดีมีสุข เพื่อให้การขับเคลื่อนดังกล่าวมีความชัดเจนเกิดประสิทธิภาพสูงสุด และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นธรรม ครูควรมี ๘ คุณธรรมพื้นฐาน ประกอบด้วย ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี มีน้ำใจ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) ขยัน คือ ความตั้งใจเพียรพยายาม ทำหน้าที่ การงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ อดทน ความขยันต้องปฏิบัติควบคู่กับการใช้สติปัญญาแก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จ

ผู้ที่มีความขยันคือ ผู้ที่ตั้งใจทำอย่างจริงจังต่อเนื่องในเรื่องที่ถูกที่ควรเป็นคนสู้งานมีความพยายามไม่ท้อถอย กล้าเผชิญอุปสรรค รั้งงานที่ทำ ตั้งใจทำอย่างจริงจัง

๒) ประหยัด คือ การรู้จักเก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของแต่พอควรพอประมาณให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ

ผู้ที่มีความประหยัดคือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตน คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างคุ้มค่า รู้จักทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย รายออมของตนเองอยู่เสมอ

๓) ซื่อสัตย์ คือ ประพฤติตรงไม่เอินเอียงไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจ ปลอดภัยจากรู้สึก ลำเอียง หรืออคติ

ผู้ที่มีความซื่อสัตย์คือ ผู้ที่มีความประพฤติตรงทั้งต่อหน้าที่ ต่อวิชาชีพ ตรงต่อเวลา ไม่ใช้เล่ห์กล คดโกง ทั้งทางตรงและทางอ้อม รับผิดชอบต่อตนเองและปฏิบัติอย่างเต็มที่ถูกต้อง

๔) มีวินัย คือ การยึดมั่นในระเบียบแบบแผนข้อบังคับและข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัยในตนเอง และวินัยต่อสังคม

ผู้มีวินัยคือ ผู้ที่ปฏิบัติตนในขอบเขต กฎ ระเบียบ ของสถานศึกษา สถาบัน/องค์กร/สังคมและประเทศ โดยที่ตนเองยินดีปฏิบัติตามอย่างเต็มใจและตั้งใจ

๕) สุภาพ คือ เรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อมมีกิริยามารยาทที่งดงาม มีสัมมาคารวะ

ผู้ที่มีความสุภาพคือ ผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพ และกาลเทศะ ไม่ก้าวร้าว รุนแรง วางอำนาจข่มขู่ผู้อื่นทั้งโดยวาจาและท่าทาง แต่ในเวลาเดียวกันยังคงมีความมั่นใจในตนเอง เป็นผู้ที่มีการยทวางตนเหมาะสมตามวัฒนธรรมไทย

๖) สะอาด คือ ปราศจากความมัวหมองทั้งกาย ใจ และสภาพแวดล้อม ความโปร่งใสเป็นที่ เจริญตา ทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น

ผู้ที่มีความสะอาดคือ ผู้รักษาร่างกาย ที่อยู่อาศัยสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามสุขลักษณะ ผิวก้น จิตใจมีให้ชุ่มฉ่ำ จึงมีความแจ่มใสอยู่เสมอ

๗) สามัคคี คือ ความพร้อมเพียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกัน ปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เกิดงานการอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาทไม่เอาर्डเอา เปรียบกัน เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิด ความหลากหลายใน เรื่องเชื้อชาติ ความกลมเกลียวกันในลักษณะเช่นนี้เรียกอีกอย่างว่า ความสมานฉันท์

ผู้ที่มีความสามัคคีคือ ผู้ที่เปิดใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบของตน ทั้งใน ฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลังช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน เพื่อให้การงานสำเร็จลุล่วง แก่ปัญหาและขจัดความขัดแย้งได้ เป็นผู้มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ พร้อมทั้งจะปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๘) มีน้ำใจ คือ ความจริงใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตัวเองหรือเรื่องของตัวเอง แต่เห็นอกเห็นใจเห็น คุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทร เอาใจใส่ ให้ความสนใจในความต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์สุข ของผู้อื่น และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน

ผู้ที่มีน้ำใจคือ ผู้ให้และผู้อาสาช่วยเหลือสังคม รู้จักแบ่งปัน เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อ ทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เข้าใจ เห็นใจผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสาช่วยเหลือสังคมด้วยแรงกาย สติปัญญา ลงมือ ปฏิบัติการเพื่อบรรเทาปัญหา หรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน

สรุปได้ว่า ครูต้องมีจิตสำนึกและวิญญาณของความเป็นครูโดยยึดหลัก ๘ คุณธรรมพื้นฐานคือ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ เพื่อการพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้าอย่างมั่นคง ทำงานให้เต็มกำลัง เต็มความสามารถ และเต็มเวลาทำให้การเมือง เศรษฐกิจ สังคม พัฒนามีความ เจริญก้าวหน้า เป็นสังคมคุณธรรมนำความรู้ ชีวิตของคนในชาติจะสงบสุข

๓. คุณธรรมของวิชาชีพครูตามหลักพุทธธรรม

หลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีจำนวนมากมาย ทั้งนี้เพื่อให้พุทธ-บริษัท เลือกลงไปปฏิบัติ และในอดีตผู้ทำหน้าที่เป็นครูของสังคมคือ พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้มี จริยวัตรครองตนในศีลใน

ธรรม ในทางพระพุทธศาสนาจึงยกย่องครูเป็นปูชนียบุคคล เป็นผู้กระทำหน้าที่ยกระดับวิญญาณของมนุษย์ให้สูงขึ้น ในปัจจุบันครูเป็นวิชาชีพที่มีหลักวิชาเฉพาะทาง มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ ภาระงานความรับผิดชอบที่ชัดเจน และครูยังได้รับการยอมรับให้เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้ที่มีจิตใจสูงและเจริญด้วยธรรม หากจะกล่าวถึงคุณธรรมของครูตามแนวพระพุทธศาสนา หรือตามหลักพุทธธรรม สามารถจำแนกคุณธรรมของครูออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามลักษณะงานของครูดังต่อไปนี้

๓.๑ คุณธรรมของครูเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

ในการทำงานของครู ซึ่งเป็นงานอบรมสั่งสอนศิษย์นับเป็นงานที่หนัก ฉะนั้นในการทำงานเพื่อให้มีประสิทธิภาพของงานให้มากยิ่งขึ้น ครูต้องมีคุณธรรมตามหลักพุทธธรรมที่เรียกว่า อิทธิ-บาท ๔ และอินทรีย์ ๕ หรือพลธรรม ๕ หลักคุณธรรมในการทำงาน ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑) **อิทธิบาท ๔** แปลตามคำศัพท์ อิทธิ แปลว่า ฤทธิ์ หรืออำนาจหรือความสำเร็จ บาท แปลว่า การก้าวไป หรือการดำเนินไปสู่ ฉะนั้น อิทธิบาท จึงหมายถึง การดำเนินไปสู่ความสำเร็จซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรม ๔ ประการ คือ

๑.๑) ฉันทะ คือ ความยินดี พอใจในวิชาชีพครู มีความรักความศรัทธาที่จะเป็นครูเมื่อผู้ประกอบวิชาชีพครู เป็นครูด้วยใจรัก มีความชอบ ย่อมมีความตั้งใจในการทำหน้าที่ครู โดยมีความตั้งใจในการสอน มีการเตรียมการสอนที่เหมาะสมกับเด็กตามวัยและความแตกต่างของเด็ก มีการสอนที่น่าสนใจ สนุกสนาน ทำให้เด็กมีความรู้และคุณธรรม เพราะครูจะสั่งสอนด้วยความรัก ความเมตตา ความหวังดี

๑.๒) วิริยะ คือ ความเพียรพยายามในการประกอบวิชาชีพครู โดยมีความเพียรพยายามที่จะสอนเด็กให้ได้ผลทั้งทางวิชาการความรู้ และคุณธรรม โดยครูจะไม่ย่อท้อในงานที่หนัก จะใช้ความขยัน ใช้ความเพียร ใช้ความพยายาม ในการพัฒนาศิษย์ให้เป็นคนที่มีความรู้ ความสามารถควบคู่กับมีคุณธรรม

๑.๓) จิตตะ คือ การเอาใจฝักใฝ่ในความเป็นครู คิดเสมอว่าครูเป็นอาชีพสำคัญ ในการพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จึงมีจิตเอาใจใส่ในการทำงานให้เกิดผลดีแก่ศิษย์ ตั้งใจในการศึกษาค้นคว้าวิชาการที่ดีที่เหมาะสมที่จะฝึกฝนให้ศิษย์มีการพัฒนาในทุกด้าน กล่าวย่อ ๆ ก็คือ มีจิตฝักใฝ่ในการทำหน้าที่ของครูให้ดีที่สุด

๑.๔) วิมังสา คือ การหมั่นตรិตรอง คิดพิจารณาด้วยหลักเหตุและผลในการทำหน้าที่ครูว่า ทำได้ดี มีประสิทธิภาพหรือไม่ มีงานอะไรที่ต้องทำเพิ่มเติมเพื่อการพัฒนาเด็กให้เกิดประสิทธิผลที่ดีขึ้นมีสิ่งใดที่ยังไม่ค่อยดี ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงแก้ไข ก็พยายามแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขสิ่งนั้น เช่น ค้นหาวิธีการสอนแบบใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับเด็กในยุคปัจจุบันโดยการวิจัย

สรุปได้ว่า ผู้ประกอบวิชาชีพครู ถ้าได้ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการดำเนินชีวิตในหน้าที่การงานย่อมทำให้เป็นครูแท้จริง เป็นครูที่มีคุณภาพ มีคุณธรรมเพราะเป็นครูด้วยใจรัก ขณะเดียวกันมีความเพียรพยายาม เอาใจใส่ นึกคิดตริตรอง เพื่อการพัฒนางานในหน้าที่อยู่เสมอ ย่อมส่งผลสำเร็จให้เกิดตามที่ปรารถนา คุณธรรมอิทธิบาท ๔ นี้ยังสามารถใช้ได้กับบุคคลทุกอาชีพ ทุกหน้าที่ การงาน เพื่อความสำเร็จแห่งงานนั้น ๆ

๒) **พลธรรม ๕** แปลตามคำศัพท์ แปลว่า เป็นใหญ่ในหน้าที่ หรือเป็นธรรมที่เป็นกำลัง กล่าวคือ องค์ธรรมนี้ช่วยในการทำหน้าที่ให้ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วยองค์ธรรม ๕ ประการ คือ

๒.๑) ศรัทธาพละ คือ ศรัทธา ความเชื่อ

๒.๒) วิริยะพละ คือ วิริยะหรือความเพียร

๒.๓) สติพละ คือ สติ ความระลึกได้

๒.๔) สมาธิพละ คือ สมาธิหรือความตั้งใจมั่น

๒.๕) ปัญญาพละ คือ ปัญญา ความรอบรู้ ดังรายละเอียดดังนี้

๒.๕.๑) ศรัทธาพละ คือ ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา โดยครูต้องมีความเชื่อในทางที่ชอบ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับหลักเหตุและผล ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นในใจของบุคคลแล้ว จะเป็นพลังเป็นกำลังให้ทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว จะเป็นพลังในการต้านอกุศลกรรม ความเชื่อในหน้าที่การงานของครู ได้แก่ ความเชื่อที่ว่าเด็กนักเรียนทุกคนมีศักยภาพที่พัฒนาได้ ความรักในวิชาชีพครูจะทำให้ครูทำหน้าที่ของความเป็นครูอย่างสมบูรณ์ เป็นต้น

๒.๕.๒) วิริยะพละ คือ ความพากเพียรพยายามในการทำอะไรรวมทั้ง กิจตาม ถ้าทำบ่อย ๆ ทำติดต่อกัน บากบั่นอย่างสม่ำเสมอทำให้เกิดพลัง ถ้าครูมีความเพียรในทางที่ชอบ เช่น เพียรเลิกละความชั่ว เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น เพียรทำความดีสม่ำเสมอ และเพียรรักษาความดีไว้ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทำให้ครูประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา บุคคลที่ประกอบวิชาชีพครูจำเป็นต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างมากในการอบรมสั่งสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียน

๒.๕.๓) สติพละ คือ ความระลึกได้ กล่าวคือ ครูต้องมีความระลึกความรู้สึกตัวในการกระทำ การพูด การคิด โดยสามารถพิจารณาได้ว่าเหมาะสมหรือไม่ กับตนเอง กับบุคคลอื่น กับสถานการณ์ กับกำลังที่ตนมีอยู่ โดยความมีสติ จะเป็นกำลัง เป็นพลังในการทำการงานทั้งปวง ให้ประสบความสำเร็จ ความมีสติจะเป็นพลังในการต่อต้านความประมาท ความมีสติเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับวิชาชีพครูเพราะเป็นวิชาชีพที่ต้องพบปะผู้คนเป็นจำนวนมาก ทั้งยังต้องเป็นต้นแบบแก่ผู้เรียนอีกด้วย

๒.๕.๔) สมာธิพละ คือ ความมุ่งมั่นหรือความตั้งใจเป็นองค์ธรรมที่ทำให้จิตตั้งมั่นในอารมณ์เดียว ทำให้จิตมีพลัง มีความหนักแน่นมั่นคงในสิ่งที่ตนเป็นกุศล พลังสมาธินี้จะเป็กำลังในการต่อต้านความฟุ้งซ่านมิให้เกิดขึ้นภายในจิตใจตนเอง ทำให้มีความมุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จ แม้มีอุปสรรคในงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจของกำลังสมาก็จะมีส่วนช่วยให้กำลังใจอุปสรรคได้ ทำให้งานสำเร็จดังที่ตั้งเป้าหมายไว้

๒.๕.๕) ปัญญาพละ คือ ความรอบรู้ ความเข้าใจสภาพธรรม ความรอบรู้ของครู นอกจากความรู้ด้านวิชาการแล้ว ก็ควรมีความรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรจริง อะไรเท็จ อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งความรู้นี้จะเกิดจากการสั่งสม การอบรมจนเกิดปัญญา ก่อให้เกิดพลังขึ้นมา ทำให้เกิดความสงบและเป็นสุข

สรุปได้ว่า ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ จะต้องปรับให้เสมอกันจึงมีผลในทางปฏิบัติ คือ ศรัทธากับปัญญา ต้องเท่ากัน วิริยะกับสมาธิต้องเท่ากัน โดยมีสติเป็นตัวกลาง ในการปฏิบัติหน้าที่ครูให้ประสบความสำเร็จ ได้ผลดีนั้นครูต้องศรัทธาที่จะเป็นครู โดยมีความเชื่อว่าอาชีพนี้เป็นอาชีพที่มีประโยชน์แก่สังคมและส่วนตัว ที่ได้ให้ความรู้ สร้างคนให้เป็นคนดี มีความเพียรที่จะแสวงหาความรู้และอบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีทั้งความรู้และคุณธรรม มีสติรู้ตัวว่าทำอะไรอยู่ เหมาะสมกับการประกอบวิชาชีพนี้หรือไม่ มีสติที่จะทำงานด้วยความตั้งใจที่จะทำตัวดีเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ มีสมาคือความมุ่งมั่นตั้งใจในการสอน สอนได้ตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ มีสติที่จะไม่ทำสิ่งไม่ดี และมีปัญญาคือความฉลาดรอบรู้ในวิชาการและวิชาชีพ รู้ว่าจะทำการสอนอย่างไรให้ได้ผลดีแก่เด็ก

๓) หลักคุณธรรมในการทำงาน ครูต้องสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ครูจึงต้องมีลักษณะนิสัยที่ดีที่ควรประพฤติปฏิบัติในการประกอบอาชีพให้การทำงานประสบความสำเร็จมีดังนี้

๓.๑) ความมีสติสัมปชัญญะ หมายถึง การควบคุมตนเองให้พร้อม มีสภาพตื่นตัว ระวังในการรับรู้ทางประสาทสัมผัส การใช้ปัญญาและเหตุผลในการตัดสินใจที่จะประพฤติปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างรอบคอบ เหมาะสม และถูกต้อง

๓.๒) ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง การประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมาทั้งกาย วาจา

และใจ ไม่คิดคดทรยศ ไม่คดโกง และไม่หลอกลวงใคร

๓.๓) ความขยันหมั่นเพียร หมายถึง ความพยายามในการทำงานหรือหน้าที่ของตนเองอย่างแข็งขัน ด้วยความมุ่งมั่นเอาใจใส่อย่างจริงจังพยายามทำเรื่อยไปจนกว่างานจะสำเร็จ

๓.๔) ความมีระเบียบวินัย หมายถึง แบบแผนที่วางไว้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติและดำเนินการ ให้ถูกต้อง ถูกที่ มีความเรียบร้อย ถูกต้องเหมาะสมกับจรรยาบรรณ ข้อบังคับ ข้อตกลง กฎหมายและ ศีลธรรม

๓.๕) ความรับผิดชอบ หมายถึง ความเอาใจใส่มุ่งมั่นตั้งใจต่องาน หน้าที่ ด้วยความผูกพัน ความพากเพียร เพื่อให้งานสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

๓.๖) ความมีน้ำใจ คือ ปรารถนาดีมีไมตรีจิตต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบความสำเร็จ และช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์

๓.๗) ความประหยัด หมายถึง การรู้จักใช้ รู้จักออม รู้จักประหยัดเวลาตามความจำเป็น เพื่อให้ได้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าที่สุด

๓.๘) ความสามัคคี หมายถึง การที่ทุกคนมีความพร้อมทั้งกาย จิตใจ และความเป็นน้ำหนึ่งใจ เดียวกัน มีจุดมุ่งหมายที่จะปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จ

สรุปได้ว่า การประกอบวิชาชีพครูให้ประสบความสำเร็จต้องประพฤติปฏิบัติตนในการเป็นผู้มี สติสัมปชัญญะ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความขยันหมั่นเพียร มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีน้ำใจ มีความประหยัด มีความสามัคคี จึงจะทำให้หน้าที่เจริญก้าวหน้า

๓.๒ คุณธรรมสำหรับครูเพื่อความ สุข ความเจริญของตนและส่วนรวม

บุคคลที่จะเป็นครูนอกจากจะมีคุณธรรมเพื่อความเจริญส่วนตัวแล้ว ยังต้องสนใจที่จะ ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วย โดยหลักธรรมต่าง ๆ ที่ครูต้องปฏิบัติเพื่อความเจริญของส่วนตัว และส่วนรวมนั้น ประกอบด้วย มรรคมีองค์ ๘ พรหมวิหาร ๔ และสังคัตถุ ๔ เบญจศีลเบญจธรรมโดยมี รายละเอียดดังนี้

๑) **มรรคมีองค์ ๘** มรรค มาจากรากศัพท์ภาษาบาลี คือ มคฺค อ่าน มัคคะ แปลว่า ทาง แนวทาง หรือ หนทาง ในที่นี้หมายถึง หนทางแห่งการดับทุกข์ เป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) คือ ทางที่ นำไปสู่การพ้นทุกข์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ด้วยปัญญา มี ๘ ประการ จัดเป็น ๓ หมวดหมู่ได้เป็น ศีล (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ) สมาธิ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ) ปัญญา (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ) ดังนี้

๑. **สัมมาทิฐิ** คือ การเห็นชอบ หมายถึง ความเห็น หรือ การเข้าใจในสิ่งที่ถูกต้อง และตั้งตาม ตามแนวทางแห่งอริยสัจ ๔ อันประกอบด้วย

๑. ทุกข์ คือ สภาวะจิตใจที่เกิดความทุกข์

๒. สมุทัย คือ สิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ อันได้แก่ โทสะ โมหะ และโลภะ

๓. นิโรธ คือ สิ่งที่สามารถดับทุกข์ได้ อันประกอบด้วยความเข้าใจในสภาพจริงของ ธรรมชาติ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

๔. มรรค คือ หนทางในการดับทุกข์ ก็คือ มรรค ๘ องค์ที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิมี

๒ อย่าง คือ

๑. **ปรโตโฆสะ** คือ ความเห็นชอบที่มาจากปัจจัยรอบด้าน เช่น คำบอกเล่า ข่าวสาร คำสั่งสอน

ตำรา เป็นต้นสิ่งเหล่านี้เป็นบ่อเกิดของความรู้ที่ประกอบขึ้นจากภายนอกที่เราต้องชวนขวนขวายหา แต่ความรู้เหล่านี้จำเป็นต้องกรองหรือต้องรู้จักใช้วิจารณ์ญาณให้เกิดความเข้าใจอย่างท่องแท้เสียก่อน การใช้วิจารณ์ญาณนี้ เรียกทางพุทธธรรมว่า โยนิโสมนสิการ

๒. โยนิโสมนสิการ คือ การรู้จักคิด วิเคราะห์ในเหตุ และผล อันนำมาซึ่งปัญญา คือ การรู้แจ้ง โดยใช้ข้อมูลข่าวสารหรือแหล่งความรู้ต่าง ๆ จากปรโตโฆสะมาประกอบ

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ การดำริชอบ การคิดชอบ หมายถึง การรู้จักคิดในทางที่ถูกที่ควรบนพื้นฐานของศีลธรรมอันงามที่ปราศจากการคิดโลภในความอยากของตน การคิดพยายาม อาฆาตแค้น และการคิดที่จะเบียดเบียนผู้อื่นให้เสียหาย สัมมาสังกัปปะเป็นธรรมที่พึงเว้นจากมิจฉาสังกัปปะ ๓ ประการ คือ

๑. กามสังกัปปะ คือ การคิดในกาม อันเป็นความอยาก ความต้องการของตนในทุกด้านโดยไม่สนใจเรื่องศีลธรรมอันดี จนนำไปสู่การแสวงหาแนวทางเพื่อให้บรรลุซึ่งความอยากเหล่านั้น

๒. พยาบาทสังกัปปะ คือ การคิดพยาบาท อันประกอบขึ้นด้วยจิตที่มีความขุ่นเคือง ความเคียดแค้น และความอาฆาตต่อผู้อื่น

๓. วิหิงสาสังกัปปะ คือ การคิดเบียดเบียน อันประกอบขึ้นจากพยาบาทสังกัปปะที่ฝังอยู่ในจิตใจจนนำไปสู่การคิดเพื่อแสวงหาทางที่จะเบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่นให้เกิดความเสียหาย

๓. สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ หมายถึง การพูดจาชอบในทางที่ถูกที่งาม อันประกอบด้วยเว้นจากการพูดจริง เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดกลับคำ การประพฤติสัมมาวาจา ท่านแนะนำให้พึงเว้นจาก วจีทุจริต ๔ ประการ คือ

๑. มุสาวาทา คือ พึงเว้นจากการพูดคำเท็จ คำหลอกลวง ที่ไม่เป็นจริงดังปรากฏ เพียงเพื่อหวังประโยชน์แก่ตน และยังให้ผู้อื่นเสียหาย

๒. ปิสุณาวาจา คือ พึงเว้นจากการพูดส่อเสียดเพื่อให้ผู้อื่นเจ็บใจ และการพูดยุแหย่เพื่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่คณะหรือความแตกร้างของผู้อื่น

๓. ผรุสวาจา คือ พึงเว้นจากการพูดคำหยาบอันเป็นคำที่ไม่เรี้นหูเพียงเพื่อทำให้ผู้อื่นเจ็บใจหรือพูดเพราะความคึกคะนอง

๔. สัมผัสปลापะ คือ พึงเว้นจากการพูดกลับคำ พูดกลับไปกลับมา จับสาระไม่ได้

๔. สัมมากัมมันตะ คือ การประพฤติชอบ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องอันควร สัมมากัมมันตะในทางโลกท่านพึงให้ละเว้นจากกายทุจริต ๓ ประการ คือ

๑. ปาณาติปาตา คือ การละซึ่งการพรากชีวิตสรรพสัตว์ และชีวิตผู้อื่น

๒. อทินนาทานา คือ การละซึ่งการลักทรัพย์อันเป็นทรัพย์ที่ผู้อื่นเขาไม่ยินยอมให้

๓. กามเมสุมิฉฉาจารา คือ การละซึ่งการประพฤติดินในกามในหญิงต้องห้าม และชายต้องห้ามทั้งหลาย

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ หมายถึง การประกอบอาชีพหรือการหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต ด้วยการใช้ปัญญา และความรู้ของตนในการประกอบอาชีพบนพื้นฐานของความถูกต้อง ปราศจากการประพฤติดินผิดต่อศีลธรรมอันงาม ผู้มีสัมมาอาชีวะท่านพึงให้เว้นจากมิจฉาอาชีวะ ๕ ประการ คือ

๑. สัตตวณิชชา คือ การประกอบอาชีพด้วยการค้าขายอาวุธสงครามหรือวัตถุที่เกี่ยวข้องกับอาวุธ

๒. สัตตวณิชชา คือ การประกอบอาชีพด้วยการค้าขายมนุษย์ การใช้แรงงานผิดกฎหมาย การทารุณกรรม การบริการทางเพศ เป็นต้น

๓. มังสวณิชชา คือ การประกอบอาชีพด้วยการค้าขายสัตว์ ค้าขายเนื้อสัตว์ต้องห้าม

ที่ผิดต่อหลักกฎหมายหรือศาสนา

๔. มัชฌมนิชชา คือ การประกอบอาชีพด้วยการค้าขายน้ำเมา และสารเสพติด

๕. วิสวณิชชา คือ การประกอบอาชีพด้วยการค้าขายยาหรือสารสำหรับการทำพิษ

ต่อคนหรือสัตว์

๖. สัมมาวายามะ คือ การเพียรชอบ หมายถึง ความเพียรในการทำงานหรือความเพียรในการประพฤติ
ต่อคุณงามความดี อันได้แก่

๑. สังวรปธาน คือ การเพียรป้องกันมิให้ตนประพฤตินอกอุศลกรรม

๒. ปหานปธาน คือ การเพียรละซึ่งอุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปจากตน

๓. ภวานาปธาน คือ การเพียรสร้างกุศลกรรมอันที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้นแก่ตน และผู้อื่น

๔. อนุรักษนาปธาน คือ การเพียรรักษาสิ่งที่ดีที่เกิดขึ้นแล้วให้ยังคงอยู่เป็นนิจ และเพียร

ส่งเสริมพัฒนาให้สิ่งนั้นเกิดขึ้นยิ่งขึ้นไป

๗. สัมมาสติ คือ การตั้งสติชอบ หมายถึง การตั้งสติได้ การระลึกได้ ไม่พินเพื่อน ไม่เลือนลอย
สามารถระงับตัวมิให้ประพฤติดนหลงเข้าไปในวังวนของกิเลสทั้งหลาย อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ รวมถึงการ
ตื่นตัวในหน้าที่ การสำนึกในหน้าที่อยู่เสมอ ลักษณะของการมีสติ

๑. ระลึกได้ว่า สิ่งที่จะกระทำหรือกำลังกระทำมีประโยชน์หรือไม่ เป็นเรื่องดีหรือ

เรื่องชั่ว

๒. ระลึกได้ว่า สิ่งที่จะกระทำหรือกำลังกระทำเหมาะกับตนหรือไม่

๓. ระลึกได้ว่า สิ่งที่จะกระทำหรือกำลังกระทำมีผลดีหรือร้าย

๔. ระลึกได้ว่า สิ่งที่จะกระทำหรือกำลังกระทำเป็นเรื่องงมงายหรือไม่

๕. ระลึกได้ว่า สิ่งที่จะกระทำหรือกำลังกระทำมีโอกาสสำเร็จหรือไม่

๘. สัมมาสมาธิ คือ การตั้งมั่นชอบ หมายถึง การตั้งมั่นในจิต การมีจิตแน่วแน่ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คือ มี
จิตเป็นหนึ่งร่วมกับสิ่งใด ๆ แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ขณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะ เป็นสมาธิที่เกิดขณะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในการดำเนิน

ชีวิต เช่น การทำงาน การทอหนังสือ เป็นต้น

๒. อุปจารสมาธิ คือ สมาธิจวนจะแน่วแน่ เป็นสมาธิที่เกิดจากการกำหนดจิตต่อสิ่ง

ใดสิ่งหนึ่งในชั่วขณะ ที่ไม่ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนถึงการมีจิตรวมเป็นหนึ่งกับสิ่งนั้น เช่น การกำหนดจิตต่อ
ลมหายใจเข้าออกได้ชั่วครู่ชั่วขณะ เพราะเกิดจิตเลือนลอยไปนึกถึงสิ่งอื่น

๓. อัปปนาสมาธิ คือ สมาธิที่แน่วแน่เป็นหนึ่ง เป็นสมาธิที่เกิดจากการกำหนดจิต

ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนสามารถกำหนดจิตแน่วแน่นรวมเป็นหนึ่งกับสิ่งนั้นได้ เช่น จิตรับรู้
และแน่วแน่ต่อลมหายใจเข้าออก

๒) พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมของพรหม เป็นธรรมอันประเสริฐของผู้ที่ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งของ
ผู้อื่น ผู้เป็นผู้นำ ผู้เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งบุคคลที่เป็นครูต้องมีธรรมนี้ประจำใจดังนี้

๑. เมตตา คือ ความคิดปรารถนาดี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข มีความรักผู้อื่น
ปรารถนาแก่กุศลให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ ซึ่งบุคคลที่เป็นครูต้องมีคุณธรรมข้อนี้โดยครูต้องมีความรักความปรารถนา
ดีต่อศิษย์ ช่วยเหลือศิษย์ให้มีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต คอยระวัง มิให้ศิษย์ตกไปสู่
ความประมาทอันเป็นหนทางนำไปสู่ความเสื่อม เช่น เกียจคร้านในการเล่าเรียน เทียวเตร่เสเพล

๒. กรุณา คือ ความสงสารและช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยลง
มือปฏิบัติ ช่วยเหลือในสิ่งที่ทำได้โดยผู้เป็นครูจะต้องมีความสงสารเอ็นดูศิษย์ให้มีความรักความเข้าใจ ให้ความ

อบอุ่น และช่วยเหลือศิษย์ให้พ้นจากความทุกข์ พ้นจากอวิชชา ความไม่รู้ ให้ได้รู้ได้เห็นอย่างถูกต้อง ตามครรลองครองธรรม

๓. มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีหรือมีความสุขที่มีใจแช่มชื่นเบิกบานไปด้วย และพร้อมที่จะช่วยเหลือสนับสนุนไม่กีดกันริษยาเมื่อผู้อื่นมีความสามารถมากกว่า กล่าวคือ ผู้เป็นครูต้องแสดงความชื่นชมยินดีเมื่อศิษย์หรือเพื่อนครูได้ดี ยกย่องเชิดชูเกียรติให้ปรากฏ เป็นการให้กำลังใจ ทำให้ศิษย์หรือผู้เกี่ยวข้องเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และมีความรู้สึกที่ดีต่อครูผู้มีคุณธรรมนั้น

๔. อุเบกขา คือ ความวางเฉย วางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงไปเพราะความชอบ ความชัง ความเกลียด หรือความกลัว ทำให้มั่นคงตั้งอยู่ในความยุติธรรม เมื่อพิจารณาเห็นศิษย์หรือผู้อื่นได้รับผลดี ผลชั่วสมควรแก่เหตุที่เขากระทำมาก่อน ครูย่อมวางเฉยไม่เข้าข้าง ไม่ลำเอียง ไม่ใช่ว่าเป็นศิษย์รัก ศิษย์โปรด เวลาศิษย์ทำผิดก็เข้าข้างว่าถูกเพราะรัก ฉะนั้นการที่ครูจะมีอุเบกขาได้ ครูต้องใช้สติใช้ปัญญาในการพิจารณาด้วยหลักเหตุและผล ประกอบด้วยจึงจะวางใจเป็นกลางได้ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้

๓) **สังคัตถุ ๔** เป็นธรรมที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจคน หรือธรรมที่ช่วยให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งหากครูประพฤติปฏิบัติประจำ จะทำให้ครูมีเสน่ห์ เป็นที่รักของศิษย์ ประกอบด้วย

๑. ทาน คือ การให้ปัน การเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การให้ปันเป็นการให้วิชาการ ความรู้ ให้ความรักความห่วงใย ให้อัตถุสิ่งของที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น รวมถึงการให้อภัยแก่ผู้อื่น ซึ่งส่งผลให้สังคมอยู่กันอย่างสงบสุข

๒. ปิยวาจา คือ การพูดจาไพเราะ พูดด้วยถ้อยคำสุภาพ พูดด้วยน้ำเสียงนุ่มนวล พูดชี้แจงในสิ่งที่เป็นประโยชน์ พูดให้กำลังใจ ซึ่งงานของครูเกี่ยวข้องกับการพูดเป็นส่วนใหญ่ ครูจึงจำเป็นต้องมีปิยวาจาเพื่อก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้ฟัง ซึ่งอาจจะเป็นผู้ปกครอง ผู้เรียนหรือเพื่อนครูด้วยกัน

๓. อัถถจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นการปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน การมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนด้วยกำลังความคิด กำลังกาย และกำลังทรัพย์ ซึ่งผู้ประกอบวิชาชีพครูต้องมีธรรมในข้อนี้เพื่อทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ศิษย์

๔. สมานัตตตา คือ การปฏิบัติตน เสมอต้นเสมอปลาย ทำตัวเป็นกันเองกับผู้อื่น ไม่ถือเขาถือเรา ผูกมิตรกับผู้อื่น ร่วมเผชิญและแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม ซึ่งผู้เป็นครูพึงปฏิบัติเพื่อสร้างความคุ้นเคยเป็นกันเองกับศิษย์ เพื่อผู้เป็นศิษย์จะกล้าซักถามในสิ่งที่ไม่รู้

๔) **เบญจศีล และเบญจธรรม**

เบญจศีลหรือศีล ๕ คือ ข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับผู้มีอาชีพครูและบุคคลทั่วไป ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อรักษา กายและวาจา ใจ ให้เป็นปกติเรียบร้อยดีงาม มีหลักปฏิบัติพื้นฐาน ๕ ข้อ

เบญจธรรม คือ หลักธรรมที่ครูควรปฏิบัติเพื่อให้เป็นผู้มีศีล มีธรรม ผู้เว้นจากข้อห้าม ๕ ข้อ ได้ชื่อว่าผู้มีเบญจศีล แต่ผู้มีเบญจศีลจะชื่อว่ามีเบญจธรรมทุกคนหาไม่ได้ เช่น คนหนึ่งเป็นคนมีเบญจศีลไปทางเรือ พบเรือล่มคนกำลังว่ายน้ำอยู่ เขาสามารถที่จะช่วยได้แต่ไม่ช่วย จนคนนั้นจมน้ำตาย ศีลของเขาไม่ขาด แต่ปราศจากความกรุณา ยังเป็นที่น่าติเตียนเพราะส่วนนั้นจะจัดว่าเขาไม่เบญจธรรมไม่ได้ ถ้าเขาเห็นแล้วมีความกรุณาเตือนใจ หยุดช่วยคนนั้นให้พ้นอันตรายได้ จึงชื่อว่ามีทั้งเบญจศีล มีทั้งเบญจธรรม

เบญจศีลและเบญจธรรม เป็นธรรมคู่กัน คนที่มีเบญจธรรมจึงจะเป็นผู้มีเบญจศีล ซึ่งหากครูมีศีลและธรรมดังกล่าวแล้ว จะเว้นจากการทำความชั่ว รู้จักควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความดี ไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น และประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ จะทำให้อยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

หลักปฏิบัติของเบญจศีลและเบญจธรรม

เบญจศีล	เบญจธรรม
๑. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ งดเว้นจากการฆ่า การทำร้ายร่างกาย การทรมานสัตว์ ครูไม่ควรเบียดเบียน ทำร้ายร่างกายและจิตใจศิษย์และผู้อื่น	๑. เมตตา กรุณา ได้แก่ ความคิดปรารถนาจะให้เขาปราศจากทุกข์ให้มีความสุข คุณธรรมข้อนี้ครูจึงคิดเกื้อกูลศิษย์ จึงไม่ทำให้ผิดศีลข้อ ๑
๒. อทินนาทานา เวรมณี คือ งดเว้นจากการลักทรัพย์และถือเอาสิ่งที่ไม่ใช่ของไม่ให้เป็นของตนเอง	๒. สัมมาอาชีวะ คือ ประกอบอาชีพที่สุจริต มีรายได้รู้จักใช้จ่าย มีความพอดี มีหิริโอตตัมปะ คือ ความละอาย และเกรงกลัวต่อบาป คุณธรรมข้อนี้อุดหนุนครูผู้มีศีลให้รักษาศีลให้มั่นคงยั่งยืนได้ จึงทำให้ไม่ผิดศีลข้อ ๒
๓. กาเมสุมิฉาจารา เวรมณี คือ งดเว้นจากการประพฤติผิดคู่ครองและของรักคนอื่น ผู้เป็นครูพึงระมัดระวังไม่ควรผิดลูกผิดเมียผู้อื่น ควรประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีสมกับความเป็นครู	๓. กามสังวร คือ ความสำรวมอินทรีย์ ระมัดระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจทำให้ ความใคร่ในกามคุณ คือ การติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ลดน้อยลงมีความสำรวมเกิดขึ้น จึงทำให้ไม่ผิดศีลข้อ ๓
๔. มุสาวาทา เวรมณี คือ งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่พูดโกหกหลอกลวงหรือพูดส่อเสียดที่ขัดแย้งกับความ เป็นครู	๔. ความซื่อสัตย์ คือ การพูดความจริง ประพฤติตนเป็นคนตรง คือ มีความเที่ยงธรรม มีความภักดี มีความซื่อตรง มีความกตัญญูจึงไม่ผิดศีลข้อ ๔
๕. สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี คือ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราเมรัย สิ่งเสพติดและสิ่งมีโทษทุกอย่าง อันเป็นต้นแห่งความประมาท ศีลข้อ ๕ นี้ นับว่ามีความสำคัญที่สุดในเบญจศีล เพื่อให้คนรู้จักรักษาศีลของตนให้บริบูรณ์	๕. สติ คือ การรู้สึกรู้สีกตัว ทำให้ชีวิตไม่ประมาท เพราะรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว ทำให้ไม่เผลอกกัลลวกับสิ่งที่จะทำให้ชีวิตตกต่ำ เช่น สุราเมื่อคนดื่มกินก็ทำให้มีนเมาและขาดสติ การมีสติจึงไม่ผิดศีลข้อ ๕

สรุปได้ว่า คุณธรรมของวิชาชีพครู เพื่อความสุข ความเจริญของตนและส่วนรวมคือโดยยึดหลักพุทธธรรม ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ พรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ ๔ และเบญจศีลเบญจธรรม เป็นหลักประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิต ในฐานะเป็นบุคคลตัวอย่างครูควรพัฒนาตัวเองให้สูงขึ้นด้วยคุณธรรม หรือมุ่งทำความดีมีการปฏิบัติธรรมเพื่ออบรมความดีให้เกิดขึ้น รักษาความดีที่มีอยู่มิให้เสื่อมคลาย

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๕๐). ๘ คุณธรรมพื้นฐาน. (โปสเตอร์).
- กัลยา ศรีปาน. ๒๕๔๖. ศึกษาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนบุญเลิศอนุสรณ์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- เกียรติคุณ สุทธิชัย. ๒๕๔๕. แนวทางการพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนในสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตภาคใต้. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิ. ๒๕๔๔. ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม: การวิจัยและการพัฒนาบุคคล. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ทัศนีย์ ผลเนื่องมา และ ภาสนีย์ วรรณิเวชศิลป์. จุฬารัตน์ สุวรรณเปี่ยม, กัญญา คงคานนท์, ปริมาดี ประยูรสุข, และองอาจ บุญรักษ์. ๒๕๔๗. การวิจัยรูปแบบของการจัดประสบการณ์เพื่อปลูกฝังจริยธรรมแก่เด็กนักเรียนด้วยการสอนเป็นคณะ. กรุงเทพฯ: โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฝ่ายประถม.
- ชนเศรษฐ์ จำปางาม. ๒๕๔๓. การศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร ศึกษากรณี: วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- นิภา มลิณทวิสมัย. ๒๕๔๙. วิธีการสอนแทรกคุณธรรม จริยธรรม. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- นवलลออ แสงสุข. ๒๕๔๔. การศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมให้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง. วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประภาศรี สีหอำไพ. ๒๕๔๕. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยนันท์ ภิรมย์ไกรภักดิ์. ๒๕๔๖. การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (๒๕๕๓). คู่มือเส้นทางครูมืออาชีพสำหรับครูผู้ช่วย.